

Rozdział 7

OCHRONA LUDNOŚCI CYWILNEJ. OCHRONA UCHODźCÓW

Streszczenie rozdziału

Rozdział poświęcony został ochronie osób cywilnych w dwóch sytuacjach – konflikcie zbrojnego i sytuacji ucieczki przed prześladowaniem. Osoby cywilne jako szczególnie zagrożone w toku konfliktu zbrojnego potrzebują szczególnej ochrony. Uzupełnieniem ochrony jednostki w toku konfliktu zbrojnego jest ochrona uchodźców. Bardzo często obawa przed prześladowaniem, która jest podstawą nadania statusu uchodźcy powiązana jest z konfliktem zbrojnym. Jednocześnie często dochodzi do pomieszania pojęć: uchodźca cywilny, wojenny czy polityczny. Rozdział wyjaśnia te wątpliwości i określa zakres ochrony jaki uzyskuje osoba cywilna w wyjątkowej sytuacji, jaką jest konflikt zbrojny lub konieczność ucieczki przed prześladowaniem.

7.1. Wprowadzenie

Ochrona ludności cywilnej jest jednym z najważniejszych zadań stawianych prawu humanitarnemu. To właśnie ludność cywilna jest najbardziej narażona na skutki działań wojennych w toku działań zbrojnych. Jak podają statystyki 80–90% ofiar współczesnych konfliktów zbrojnych to osoby cywilne⁵⁰⁴.

W poniższym rozdziale zostaną poruszone kwestie związane z sytuacją prawną osób cywilnych w toku konfliktu międzynarodowego i niemiędzynarodowego.

Ponadto w rozdziale znajdzie się część poświęcona szczególnej kategorii osób cywilnych, czyli uchodźcom.

⁵⁰⁴ A. Roberts, „*Lives and Statistics: Are 90% of War Victims Civilians?*”, Survival, London, vol. 52, no. 3, Czerwiec-Lipiec 2010, s. 115.

7.2. Akty prawa międzynarodowego dotyczące ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych

Podstawowe zagadnienia obejmujące ochronę ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych normują przepisy:

- IV Konwencji genewskiej z 1949 roku o ochronie osób cywilnych podczas wojny (dalej zwanej KG IV) oraz
- obu Protokołów dodatkowych z 1977 roku do Konwencji genewskich z 1949 roku, dotyczących ochrony ofiar międzynarodowych i niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (dalej zwanych PD I i PD II)⁵⁰⁵.

Przepisy prawa pozytywnego uzupełniają normy prawa zwyczajowego dotyczące ochrony osób cywilnych.

7.3. Definicje osoby cywilnej i ludności cywilnej

Osobą cywilną jest osoba, która nie należy do sił zbrojnych danego państwa, ani też nie bierze aktywnego udziału w działaniach zbrojnych. Definiując za pomocą przesłanek negatywnych, osoba cywilna nie może być zaliczona do poniższych kategorii osób (art. 50 ust. 1 PD I), jeżeli:

- jest członkiem sił zbrojnych Strony w konflikcie lub też członkiem milicji oraz oddziałów ochotniczych będących częścią tych sił zbrojnych,
- jest członkiem innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, w tym także członkiem zorganizowanego ruchu oporu,
- jest członkiem sił zbrojnych, które określają się jako podlegające nieuznawanemu rządowi lub władzy,
- należy do pospolitego ruszenia (osób spontanicznie chwytających za broń w obliczu zbliżającego się nieprzyjaciela, tzw. *levée en masse*).

Należy jednocześnie pamiętać, że jeśli mamy wątpliwości co do statusu osoby, należy się kierować domniemaniem, iż mamy do czynienia z osobą cywilną.

⁵⁰⁵ W przypadku konfliktów niemiędzynarodowych w kwestii traktowania ludności cywilnej zastosowanie znajdują wspomniany już wyżej artykuł 3, wspólny dla czterech Konwencji genewskich z 1949 roku, oraz część IV Protokołu dodatkowego II, w której jest mowa, m.in.: o zakazie kierowania ataków na osoby cywilne, o ochronie dóbr niezbędnych dla przetrwania ludności cywilnej, zakazie przymusowego przemieszczania ludności oraz zakazie udziału dzieci poniżej 15. roku życia w działaniach zbrojnych (szerzej na ten temat – zob. P. Łubiński, *Niemiędzynarodowy konflikt zbrojny* [w:] K. Lankosz (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006, s. 57–58.

Zaletą definicji negatywnej jest zagwarantowanie podziału rozłącznego – dana osoba może być albo kombatantem albo osobą cywilną; dana osoba nie może nigdy należeć jednocześnie do obu tych kategorii, ani też nie należeć do żadnej z nich⁵⁰⁶.

Ludność cywilna oznacza wszystkie osoby cywilne. W znaczeniu węższym ludność cywilna określa wszystkie osoby cywilne znajdujące się na danym terytorium, w znaczeniu szerszym zaś wszystkie osoby cywilne znajdujące się w danym państwie. Co istotne, obecność wśród ludności cywilnej pojedynczych osób niespełniających kryteriów osoby cywilnej (np. obecność ukrywających się wśród takiej ludności żołnierzy) nie pozbawia automatycznie pozostałej ludności cywilnej tego charakteru (art. 50 ust. 3 PD I).

7.4. Osoby cywilne jako ofiary konfliktu zbrojnego

Ochrona ludności cywilnej może być rozważana w dwóch sytuacjach podczas konfliktu zbrojnego:

- a) w toku bezpośrednich działań bojowych, gdy osoby cywilne mogą uciepieć w wyniku ataku zbrojnego,
- b) gdy osoby cywilne znajdują się we władzy strony konfliktu, np. w wyniku okupacji wojskowej.

7.4.1. Sytuacja ludności cywilnej w toku prowadzonych działań zbrojnych

W toku działań zbrojnych strony walczące obowiązane są przede wszystkim przestrzegać podstawowych zasad prawa humanitarnego – zasady humanitaryzmu, proporcjonalności i rozróżniania. Zakazane jest atakowanie ludności cywilnej przez siły zbrojne, a strony walczące mają obowiązek odróżniać osoby cywilne od członków sił zbrojnych. Analogiczna zasada dotyczy dóbr cywilnych, które muszą być odróżniane od celów wojskowych, a strony walczące mogą kierować swoje operacje wojenne jedynie przeciwko celom wojskowym. Nie mogą zatem być celem ataków zbrojnych ani ludność cywilna jako taka, ani poszczególne osoby cywilne.

Szczegółowe unormowania regulujące ochronę ludności cywilnej przed skutkami działań zbrojnych znajdują się w Protokole dodatkowym I w art. 48, 49 i 51. W świetle tych przepisów zabronione są akty przemocy i groźby wobec ludności cywilnej oraz ataki bez rozróżnienia, tj. gdy:

⁵⁰⁶ Zob. K. Randzio-Sajkowska, M. Sajkowski, *Ochrona osób cywilnych w konfliktach zbrojnych* [w:] K. Lankosz (red.), *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2006, s. 98.

- nie są one skierowane przeciwko określonemu celowi wojskowemu,
- mogą godzić zarówno w cele wojskowe, jak i osoby cywilne lub dobra o charakterze cywilnym,
- nie mogą być ograniczone do określonego celu wojskowego.

Nakazane jest podejmowanie środków ostrożności tak w czasie ataku, jak i mające zapobiec niepożądanym skutkom ataku zbrojnego. Dowódcy planujący lub decydujący o podjęciu ataku powinni uczynić wszystko, co jest możliwe w celu sprawdzenia i upewnienia się, czy celem ataku nie są osoby cywilne lub dobra o charakterze cywilnym. Powinni też unikać wyrządzenia niezamierzonych strat (*collateral damages*) wśród ludności cywilnej i w mieniu cywilnym oraz powstrzymać się od podjęcia ataku, który mógłby spowodować większe straty cywilne niż oczekiwana korzyść wojskowa. Jeśli ataki mogą zagrozić ludności cywilnej, należy wydać odpowiednio skuteczne ostrzeżenie, a gdy możliwy jest wybór między kilkoma celami wojskowymi dla osiągnięcia jednakowej korzyści wojskowej, należy wybrać cel stanowiący najmniejsze niebezpieczeństwo dla osób cywilnych. Środki ostrożności przeciwko skutkom ataków powinny polegać na oddaleniu z sąsiedztwa celów wojskowych ludności cywilnej, unikaniu umieszczania celów wojskowych wewnątrz lub w sąsiedztwie stref gęsto zaludnionych oraz podejmowaniu innych środków ostrożności⁵⁰⁷.

7.4.2. Ochrona osób cywilnych znajdujących się we władzy strony konfliktu

W trakcie okupacji prawo humanitarne przyznaje osobom cywilnym szereg uprawnień, nakładając jednocześnie na wojskową administrację okupacyjną obowiązek poszanowania tych praw.

W toku okupacji podstawowe gwarancje w zakresie ochrony życia i zdrowia oraz godności osobistej dotyczące osób cywilnych, a wyrażone w art. 75 PD I, są zachowane. W świetle powyższego art. 75 obowiązuje absolutny⁵⁰⁸ zakaz dokonywania – zarówno przez funkcjonariuszy cywilnych, jak i wojskowych – zamachów na życie, zdrowie, równowagę fizyczną i psychiczną, zwłaszcza zabójstw, tortur (zarówno fizycznych, jak i psychicznych), kar cielesnych i okaleczeń, zamachów na godność osobistą (zwłaszcza traktowania poniżającego i upokarzającego, zmuszania do prostytucji i wszelkich formy ataku na obyczajność), brania zakładników i kar zbiorowych. Zabroniona jest ponadto groźba dokonania któregokolwiek z tych czynów.

⁵⁰⁷ Zob. T. Leško, *Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych*, Warszawa 1990, s. 201–202.

⁵⁰⁸ Użyto sformułowania: „następujące czyny są i pozostaną zakazane zawsze i wszędzie” (zob. art. 75 ust. 2 PD I).

W zakresie ochrony mienia ludność cywilna zachowuje prawo do poszanowania własności prywatnej, publicznej, zbiorowej i spółdzielczej, jednakże ochrona ta może ulegać ograniczeniu, gdy w grę wchodzi bezwzględna konieczność wojskowa, wynikająca z operacji wojennych. Ochrona mienia może ulegać ograniczeniom również w razie dokonywania rekwizycji środków żywnościowych, artykułów lub przyborów lekarskich na potrzeby wojska lub administracji okupacyjnej za wynagrodzeniem według rzeczywistej ich wartości, gdy bezwarunkowa konieczność wojskowa tego wymaga⁵⁰⁹.

Zakazane wobec ludności cywilnej jest stosowanie kar zbiorowych, jak i również dokonywanie deportacji lub przesiedleń ludności cywilnej z terytorium okupowanego na terytorium państwa okupującego lub na terytorium jakiegokolwiek innego państwa. Wyjątkiem od tej ogólnej zasady jest ewakuacja ludności cywilnej spowodowana względami bezpieczeństwa lub nagłą koniecznością wojskową. Zarządzona ewakuacja może jednak dotyczyć przesiedlenia ludności tylko wewnątrz terytorium okupowanego. Okupant nie może także dokonywać deportacji lub przesiedlania części swojej ludności na terytorium, które okupuje. Ograniczeniem wolności osobistej ze względów bezpieczeństwa może być stosowanie przez państwo okupacyjne środków zabezpieczających w postaci wyznaczenia przymusowego miejsca zamieszkania lub internowanie w obozie dla internowanych. W takim przypadku status internowanych jest analogiczny do statusu jeńców wojennych (za wyłączeniem przepisów dotyczących dyscypliny wojskowej), gdyż rygory zachowania się są luźniejsze (internowanych nie można np. zmuszać do pracy) i istnieje większa samodzielność w dysponowaniu środkami wyżywienia⁵¹⁰. Każda osoba, która jest przetrzymywana w związku z toczącym się konfliktem, powinna zostać powiadomiona w języku dla niej zrozumiałym o powodach zatrzymania. Jeżeli zatrzymanie nie nastąpiło z powodu popełnienia przestępstwa, osoba ta powinna zostać jak najszybciej zwolniona w sytuacji, gdy ustały okoliczności uzasadniające zatrzymanie⁵¹¹. Osoby cywilne mają ponadto prawo do prowadzenia korespondencji w sprawach rodzinnych i poszukiwania członków rodziny. Poza tym, państwu okupacyjnemu nie wolno zmieniać sytuacji prawnej urzędników terytorium okupowanego (w tym także sędziów) ani stosować wobec nich jakichkolwiek sankcji lub środków przymusu za to, iż uchylają się od wykonywania funkcji z uwagi na względy sumienia. Osobom cywilnym przysługuje także prawo do składania skarg i odwołań od decyzji administracji okupacyjnej.

⁵⁰⁹ T. Leško, *op. cit.*, s. 203.

⁵¹⁰ *Ibidem*, *op. cit.*, s. 204.

⁵¹¹ Zob. K. Randzio-Sajkowska, M. Sajkowski, *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 101–102.

W zakresie obowiązywania ustawodawstwa przyjmowana jest zasada zachowania poprzednio istniejącego na obszarze okupowanym systemu prawnego, zwłaszcza prawa cywilnego, rodzinnego i pracy. Ustawodawstwo karne obowiązujące na terytorium okupowanym również pozostaje w mocy, z wyjątkiem sytuacji, gdy zostało ono uchylone ze względu na to, iż stanowiło groźbę dla bezpieczeństwa państwa okupacyjnego lub też stanowiło przeszkodę w stosowaniu Konwencji o ochronie osób cywilnych podczas wojny. W tym celu mocarstwo okupacyjne może wydać przepisy, które uzna za konieczne do prawidłowego wykonywania zobowiązań wynikających z IV KG oraz zapewnienia mu należytego bezpieczeństwa⁵¹². Przepisy te nie mogą jednak działać wstecz⁵¹³ (łac. zasada *lex retro non agit*).

W zakresie gwarancji w postępowaniu karnym wobec ludności cywilnej na terytorium okupowanym, wszystkim osobom oskarżonym przysługują gwarancje prawidłowego procesu, oznaczające prawo do:

- niezwłocznego poinformowania oskarżonego na piśmie w języku dla niego zrozumiałym o szczegółach oskarżenia,
- możliwie najszybszego przeprowadzenia dochodzenia,
- korzystania z pomocy wykwalifikowanego obrońcy,
- przedstawiania dowodów na swoją obronę, w tym prawa do powoływania świadków,
- korzystania z pomocy tłumacza w każdym stadium postępowania i rozprawy,
- korzystania z przysługujących środków odwoławczych,
- obecności na rozprawie przedstawicieli mocarstwa opiekuńczego (lub jego substytutu w osobie MKCK) oraz obowiązku ich informowania o poszczególnych etapach prowadzonego postępowania i orzekanych wyrokach.

W przypadku naruszenia przepisów karnych państwo okupacyjne może przekazać oskarżonego swoim sądom wojskowym⁵¹⁴, znajdującym się na terytorium okupowanym. Sądy te orzekają na podstawie prawa, które obowiązywało w chwili popełnienia przestępstwa, zgodnie z ogólnymi zasadami prawa. W przypadku czynów o niższym stopniu zagrożenia, orzekana powinna być kara internowania lub pozbawienia wolności. Karę śmierci można natomiast orzec tylko w przypadku czynów określonych jako szpiegostwo, akty ciężkiego sabotażu lub umyślne przestępstwo, które spowodowało śmierć co najmniej

⁵¹² *Ibidem*, s. 114.

⁵¹³ W praktyce oznacza to, że przepisy te wejdą w życie dopiero po ich ogłoszeniu i podaniu do wiadomości ludności cywilnej w jej własnym języku.

⁵¹⁴ Pod warunkiem, że sądy te zostały należycie ustanowione i nie mają charakteru politycznego.

jednej osoby, pod warunkiem, że ustawodawstwo terytorium poddanego okupacji przewidywało za te czyny karę śmierci. Kara śmierci nie może być jednak orzeczona w przypadku osób podlegających ochronie, które w chwili popełnienia przestępstwa nie ukończyły 18 lat. Nie można jednocześnie zapominać, iż w większości państw europejskich kara śmierci, nawet w czasie wojny, jest zakazana. Osoby skazane na pozbawienie wolności powinny odbywać karę w kraju okupowanym. Państwo okupacyjne powinno zapewnić im odpowiednie warunki odbywania kary w zakresie higieny, żywienia, dostępu do pomocy medycznej i opieki duchowej. Osoby oskarżone lub skazane przez sądy na terytorium okupowanym powinny być przy zakończeniu okupacji przekazane z ich aktami władzom uwolnionego terytorium⁵¹⁵.

Osoby cywilne mają prawo do wysyłania i otrzymywania wiadomości o charakterze ściśle rodzinnym. Każda osoba ma prawo do poszukiwania członków rodziny rozproszonych przez wojnę. Obowiązkiem państwa jest zaś ułatwić to poszukiwanie, zwłaszcza przez poparcie działalności organizacji, które specjalizują się w tego rodzaju działaniach. Osoby te mają także prawo do otrzymywania przesyłek zawierających lekarstwa, materiały sanitarne, przedmioty służące wykonywaniu praktyk religijnych, a także niezbędną żywność, środki wzmacniające i odzież przeznaczoną dla dzieci poniżej lat 15, dla kobiet ciężarnych lub położnic⁵¹⁶.

7.4.3. Szczególna ochrona kobiet i dzieci

Międzynarodowe prawo humanitarne zapewnia pewnym kategoriom osób cywilnych specjalną ochronę. Do kategorii tej należy zaliczyć kobiety i dzieci.

W toku konfliktów zbrojnych w odniesieniu do kobiet obowiązują przepisy zapewniające im szczególne poszanowanie i ochronę, zwłaszcza przed zgwałceniem, zmuszeniem do prostytucji i wszelkimi innymi postaciami zamachów na obyczajność. Kobiety zatrzymane, uwięzione lub internowane z powodów związanych z konfliktem zbrojnym powinny być trzymane w pomieszczeniach oddzielnych od mężczyzn i powinny znajdować się pod bezpośrednim nadzorem kobiet⁵¹⁷. Kobiety odbywające kary dyscyplinarne muszą być umieszczone w innych pomieszczeniach niż mężczyźni i powinny być nadzorowane i rewidowane przez kobiety.

Szczególne traktowanie przyznane jest kobietom ciężarnym, położnicom i matkom małych dzieci. Według przepisów KG IV kobiety ciężarne mają być

⁵¹⁵ Szerzej – zob. K. Randzio-Sajkowska, M. Sajkowski, *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 114–115.

⁵¹⁶ *Ibidem*, s. 102.

⁵¹⁷ Wyjątkiem są sytuacje pozbawienia wolności członków rodzin, których należy w miarę możliwości trzymać w tym samym pomieszczeniu.

przedmiotem ochrony i specjalnego poszanowania. Ta norma o charakterze generalnym i absolutnym ma zastosowanie do wszystkich ciężarnych kobiet niebiorących udziału w działaniach zbrojnych. Obowiązek „ochrony i specjalnego poszanowania” oznacza zakaz zabijania, złego traktowania lub ranienia. Na szczególną uwagę zasługuje tu fakt, że strony konfliktu są obowiązane zezwolić na przewóz wszelkich przesyłek, które zawierają niezbędną żywność, odzież i środki wzmacniające przeznaczone m.in. dla kobiet ciężarnych i w położu⁵¹⁸. Reguły dotyczące traktowania internowanych zawierają dodatkowe przepisy chroniące kobiety ciężarne, położnice i matki małych dzieci. Są one uprawnione do dodatkowej żywności stosownie do ich potrzeb fizjologicznych. Ponadto postanowienia KG IV gwarantują, że kobiety w położu będą przyjęte do każdego zakładu odpowiedniego dla ich leczenia i otrzymają opiekę, która nie będzie mniejsza niż opieka udzielana ogółowi ludności.

W przypadku zatrzymania, uwięzienia lub internowania kobiet ciężarnych lub matek opiekujących się małymi dziećmi, państwo zatrzymujące powinno rozpatrzyć sprawy ich dotyczące w pierwszej kolejności. Ponadto, w stosunku do kobiet ciężarnych i matek opiekujących się małymi dziećmi nie powinno orzekać się kary śmierci za przestępstwa związane z konfliktem zbrojnym. Natomiast kara orzeczona nie podlega wykonaniu⁵¹⁹.

Dzieci również powinny korzystać ze szczególnej ochrony, która polega na tym, że powinny one być chronione przed wszelkimi postaciami zamachów na obyczajność. Strony konfliktu powinny też podjąć wszelkie możliwe kroki, aby dzieci poniżej lat 15 nie uczestniczyły bezpośrednio w działaniach zbrojnych. W przypadku, gdy mimo istniejącego zakazu dzieci biorą udział w działaniach wojennych, nie tracą przysługującej im szczególnej ochrony nawet wówczas, gdy nie zostanie przyznany im status jeńców wojennych. W razie zatrzymania, uwięzienia lub internowania, dzieci powinny być trzymane w pomieszczeniach oddzielnych od osób dorosłych, z wyjątkiem, gdy przebywają tam razem z rodziną. W stosunku do dzieci, które w chwili popełnienia przestępstwa nie ukończyły 18 lat, nie wolno wykonywać orzeczonego wyroku śmierci⁵²⁰.

Dzieci nie mogą być ewakuowane do obcego kraju, chyba że zachodzi obawa o ich zdrowie i bezpieczeństwo. W razie konieczności ewakuacji, należy zapewnić im ciągłość nauki oraz powinny one być zaopatrzone w kartę tożsamości z fotografią i ze szczegółowymi danymi osobowymi, adresami rodziny i bliskich krewnych oraz danymi co do ich stanu zdrowia⁵²¹.

⁵¹⁸ K. Randzio-Sajkowska, M. Sajkowski, *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 106.

⁵¹⁹ *Ibidem*, s. 106.

⁵²⁰ T. Leško, *op. cit.*, s. 206–207.

⁵²¹ *Ibidem*, s. 207.

Szczególne obowiązki w stosunku do dzieci ciąży ponadto na okupancie, który zobowiązany jest ułatwić funkcjonowanie zakładów poświęconych opiece nad dziećmi i ich wychowaniu, np. żłobki, przedszkola i szkoły. Okupant ma także obowiązek uczynić wszystko celem ustalenia tożsamości dzieci. Nie wolno mu zmieniać ich stanu prawnego (a więc np. poddawać przymusowej adopcji) ani włączać do podlegających mu formacji lub organizacji. Państwo okupacyjne powinno także zapewnić, aby dzieci osierocone lub oddzielone od rodziców były wychowywane przez osoby tej samej narodowości, języka lub religii⁵²².

7.4.4. Status dziennikarzy

Dziennikarze wykonujący misję zawodową w rejonach objętych konfliktami zbrojnymi – pod warunkiem, iż nie biorą udziału w działaniach zbrojnych – traktowani są jako osoby cywilne, którym przysługuje ogólna ochrona wynikająca z KG IV oraz PD I. Mogą otrzymywać specjalne karty tożsamości poświadczające ich status dziennikarzy. Różnią się tym samym od korespondentów wojennych akredytowanych przy siłach zbrojnych, którzy posiadają status niekombatantów towarzyszących siłom zbrojnym i którym przysługuje status jeńców wojennych⁵²³.

7.4.5. Status cudzoziemców

Każdy cudzoziemiec znajdujący się na terytorium jednej ze stron konfliktu ma prawo opuścić to terytorium, pod warunkiem, że wyjazd taki nie jest sprzeczny z interesami danego państwa. Decyzja w kwestii rozpatrzenia prośby o opuszczenie terytorium powinna zapaść możliwie jak najszybciej. Repatriacja winna przebiegać w odpowiednich warunkach pod względem bezpieczeństwa, higieny i żywienia.

Cudzoziemcom, którzy nie zostali poddani repatriacji i którzy pozostali na terytorium państwa w konflikcie, przysługuje szereg gwarancji (art. 38 KG IV) – a są to:

- możliwość otrzymywania pomocy indywidualnej lub zbiorowej,
- możliwość otrzymywania pomocy lekarskiej na równi z obywatelami danego państwa,
- wykonywanie praktyki religijnej i korzystanie z opieki duchownej,
- możliwość przeniesienia się z terytorium szczególnie narażonego na działania wojenne.

⁵²² K. Randzio-Sajkowska, M. Sajkowski, *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 112.

⁵²³ *Ibidem*, s. 107–108.

W stosunku do cudzoziemców znajdujących się na terytorium jednej ze stron konfliktu możliwe jest wyznaczenie przymusowego miejsca zamieszkania lub internowania, jednak tylko wówczas, gdy obligują do tego w sposób bezwzględny wymogi bezpieczeństwa państwa, we władzy którego się znajdują⁵²⁴. Osoby, w stosunku do których zostały zastosowane powyższe środki ograniczające, mogą wystąpić do sądu lub właściwego organu administracyjnego wydającego daną decyzję z żądaniem ponownego jej rozpatrzenia. Zastosowane w stosunku do cudzoziemców wyznaczenie przymusowego miejsca zamieszkania lub internowania powinno zostać uchylone możliwie jak najszybciej po zakończeniu działań wojennych⁵²⁵.

7.5. Ograniczenie i utrata przez osobę cywilną praw i przywilejów określonych przez międzynarodowe prawo humanitarne

Do ograniczenia praw i przywilejów przyznanych przez IV KG osobom cywilnym może dojść wówczas, gdy w zgodzie z art. 5 KG IV:

- dana osoba cywilna jest zasadnie podejrzewana przez państwo, na terytorium którego się znajduje, o uprawianie działalności szkodliwej dla bezpieczeństwa danego państwa;
- w stosunku do tej osoby zostanie rzeczywiście stwierdzona działalność szkodliwa dla bezpieczeństwa danego państwa (osoba ta zostanie złapaną na gorącym uczynku jako szpieg lub sabotażysta).

W obu przedstawionych sytuacjach osoba ta może zostać pozbawiona przysługujących jej na podstawie KG IV praw i przywilejów, w tym zwłaszcza prawa porozumiewania się.

Z kolei utrata praw i przywilejów określonych w prawie humanitarnym wiąże się z sytuacją bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Artykuł 51 ustęp 3 PD I stwierdza wyraźnie, że osoba cywilna pozostaje pod ochroną omawianych powyżej zasad tak długo, jak długo powstrzymuje się od bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych⁵²⁶. Zatem osoba cywilna biorąca udział w działaniach zbrojnych, np. gdy chwyta za broń i prowadzi regularną

⁵²⁴ Art. 41-42 KG IV. W praktyce zasada ta oznacza, że państwo musi udowodnić, iż działanie określonych osób (np. szpiegostwo czy sabotaż) stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa danego państwa. Fakt bycia cudzoziemcem nie stanowi sam w sobie wystarczającego powodu do zastosowania środków ograniczających w postaci wyznaczenia przymusowego miejsca zamieszkania lub internowania.

⁵²⁵ K. Randzio-Sajkowska, M. Sajkowski, *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 108–109.

⁵²⁶ Osoba cywilna biorąca udział w działaniach zbrojnych traci przysługującą jej na podstawie MPH ochronę. Nie oznacza to jednak wcale, że biorąc udział w walce, zyskuje status kombatanta.

walkę lub z własnej i nieprzymuszonej woli służy w charakterze „żywej tarczy”, ochraniając budowle stanowiące cele wojskowe, traci przysługującą jej na podstawie MPH ochronę i tym samym może stać się uzasadnionym celem ataku.

7.6. Kwestia ochrony uchodźców i osób przymusowo przesiedlonych

Ochronie praw człowieka w toku konfliktów zbrojnych służy prawo humanitarne oraz w pewnych określonych sytuacjach prawa człowieka. Uzupełnieniem tych dwóch reżimów prawa międzynarodowego jest prawo uchodźcze. Prawo to nakierowane jest na ochronę osób, które muszą opuścić swój kraj pochodzenia z powodu uzasadnionej obawy przed prześladowaniem. Bardzo często osoby opuszczające kraj pochodzenia zmuszone są do wyjazdu z innych przyczyn, takich jak: bieda, wojna czy katastrofy naturalne.

W tej części postaram się przedstawić prawo mające zastosowanie do uchodźców, osób przesiedlonych i innych zmuszonych do opuszczenia swojego kraju lub miejsca zamieszkania.

7.6.1. Prawo humanitarne a ochrona osób przesiedlonych i uchodźców

Zgodnie z treścią art. 45(4) IV KG „Osoba podlegająca ochronie nie może być w żadnym razie przekazana do kraju, w którym może obawiać się prześladowań z powodu swych przekonań politycznych lub religijnych”⁵²⁷. Artykuł ten ma na celu ochronę osób w toku konfliktu zbrojnego przed wydaleniem do miejsc, w którym mogłyby zostać poddane prześladowaniu.

Formą ochrony ludności cywilnej jest również treść art. 49 (1,2) IV KG. Stanowi on o zakazie „przymusowego przesiedlania o charakterze masowym lub indywidualnym, jak również deportacji osób podlegających ochronie z terytorium okupowanego na terytorium Mocarstwa okupacyjnego lub na terytorium jakiegokolwiek innego Państwa okupowanego lub nieokupowanego są wzbronione bez względu na powody.” Wyjątkiem od tej zasady jest stwierdzenie zawarte w tym samym artykule, który stanowi, że „Mocarstwo okupacyjne może przystąpić do całkowitej lub częściowej ewakuacji określonego okręgu okupowanego, jeżeli tego wymagają względy bezpieczeństwa ludności lub naglące konieczności wojskowe”⁵²⁸.

Ochrona ludności cywilnej przed przymusowymi przesiedleniami nie dotyczy tylko konfliktów międzynarodowych. Zgodnie z treścią art. 17 pkt. 1 PD II

Ochrona
w toku
konfliktu
międzynarodowego

Ochrona
w toku
konfliktu
niemiedzynarodowego

⁵²⁷ IV Konwencja genewska z 1949 roku „O polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków w armiach czynnych”, (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).

⁵²⁸ *Ibidem*.

„zakazane jest przemieszczenie ludności cywilnej z powodów związanych z konfliktem”. Przemieszczenia ludności cywilnej mogą być nakazane w toku konfliktu wewnętrznego regulowanego Protokołem dodatkowym II tylko „gdy wymagają tego bezpieczeństwo osób cywilnych lub stanowcze względy wojskowe”⁵²⁹.

Na straży przestrzegania norm zakazujących przymusowego przesiedlania ludności cywilnej w toku konfliktów zbrojnych stoi statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, który za zbrodnię wojenną uznaje w art. 8(2) (b) (VIII) „przesiedlanie, bezpośrednio lub pośrednio, przez mocarstwo okupujące części własnej ludności cywilnej na terytorium okupowane lub deportacja albo przesiedlanie całości lub części ludności cywilnej zamieszkałej na terytorium okupowanym w ramach tego terytorium lub poza nie”⁵³⁰.

7.6.2. Prawo uchodźcze

Pierwsze próby uregulowania ochrony osób uciekających przed prześladowaniem sięgają okresu po pierwszej wojnie światowej. Blisko 800 tysięcy Rosjan żyło w Europie, tworząc diasporę uciekinierów przed prześladowaniem komunistów. Część z nich przybywała w dramatycznych warunkach. W 1921 roku przewodniczący MKCK Gustave Ador w ich imieniu zwrócił się do Rady Ligi Narodów o pomoc. W rezultacie w tym samym roku powołano urząd Wysokiego Komisarza do Spraw Uchodźców, na czele którego stanął Fridtjof Nansen. Jednym z pierwszych efektów pracy Wysokiego komisarza było porozumienie dotyczące wydania międzynarodowych dokumentów podróży uchodźcom rosyjskim w 1922 roku. Za rok później podobne dokumenty zaczęto wydawać uchodźcom z Armenii.

Pierwsze regulacje z zakresu prawa uchodźczego

Doświadczenia z uchodźcami rosyjskimi i Ormianami skłoniły Radę Ligi Narodów do wprowadzenia uniwersalnego dokumentu mającego na celu ochronę uchodźców. Jednak aż do końca II wojny światowej nie udało się stworzyć jednego dokumentu, który całościowo określał status uchodźcy.

Zakończenie II wojny światowej stało się podstawą do rozpoczęcia prac zarówno nad nowymi aktami z zakresu prawa humanitarnego, jak i uchodźczego. Paradoksalnie dwie główne regulacje prawa międzynarodowego odnoszące się do prawa humanitarnego i prawa uchodźczego można nazwać prawem genewskim. Cztery Konwencje poświęcone problematyce prawa humanitarnego przyjęto w Genewie w 1949 roku, zaś w 1951 roku w tym samym miejscu przyjęto Konwencje dotyczącą statusu uchodźców⁵³¹.

⁵²⁹ Protokół dodatkowy II do Konwencji genewskich z 1949 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 41 poz. 175).

⁵³⁰ *Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego* sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 78 poz. 708).

⁵³¹ Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie 28 lipca 1951 roku, do której Polska przystąpiła 27 września 1991 roku (Dz.U. z 1991 r., Nr 115, poz. 515).

Konwencja genewska z 1951 roku, stanowiła, że „W rezultacie zdarzeń, jakie nastąpiły przed dniem 1 stycznia 1951 roku oraz na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu poglądów politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem oraz nie może lub nie chce z powodu tych obaw skorzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń poza państwem swojego stałego zamieszkania, nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa”⁵³².

Konwencja
genewska 1951

Definicja ta, podając wszystkie przesłanki bycia uznanym za uchodźcę, miała jedną zasadniczą wadę. Ograniczała zakres czasowy obowiązywania Konwencji jedynie do zdarzeń mających miejsce przed 1 stycznia 1951 roku. Bardzo szybko okazało się, że ochrona uchodźców po tej dacie nie stała się ani mniej potrzebna, ani mniej ważna. Ograniczenie czasowe Konwencji genewskiej zostało zniesione przez Protokół nowojorski z 1967 roku.

Niedługo po uchwaleniu Protokołu nowojorskiego Organizacja Jedności Afrykańskiej (*Organization of African Unity*) uchwaliła w 1969 roku Konwencję dotyczącą specyficznych aspektów problemu uchodźców w Afryce⁵³³. Artykuł 1 ust. 1 Konwencji zawiera nie tylko definicję uchodźcy analogiczną do zawartej w Konwencji genewskiej, ale również jej istotne rozwinięcie. Art. 1 ust. 2 stanowi, że za uchodźcę uważa się także „każdą osobę, która wskutek zewnętrznej agresji, okupacji, obcego panowania lub wydarzeń poważnie zakłócających porządek publiczny na części lub całości terytorium kraju pochodzenia lub narodowości, jest zmuszona do opuszczenia swojego miejsca stałego zamieszkania celem poszukiwania schronienia w innym miejscu poza krajem swojego pochodzenia lub narodowości”.

Regionalne
instrumenty
ochrony
uchodźców

Ta istotna modyfikacja wynikała z faktu, iż na terenie kontynentu afrykańskiego częstym motywem ucieczki ludności były konflikty zbrojne, co w świetle Konwencji genewskiej nie jest wystarczającą przesłanką do uznania za uchodźcę.

Podobną treść zawierał dokument wydany przez grupę państw latynoamerykańskich, zwany Deklaracją z Kartageny z 1984 roku⁵³⁴. Zakłada ona

⁵³² *Ibidem*, art. 1 A.

⁵³³ Convention governing the specific aspects of refugee problems in Africa, 1001 U.N.T.S. 45, weszła w życie 20 czerwca 1974 roku, <http://www.au.int/en/sites/default/files/Convention_En_Refugee_Problems_in_Africa_AddisAbaba_10September1969_0.pdf> (dostęp: 5.10.2013).

⁵³⁴ Cartagena Declaration on refugees, Nov. 22, 1984, Annual Report of the Inter-American Commission on Human Rights, OAS Doc. OEA/Ser.L/V/II.66/doc.10, rev. 1, at 190–193 (1984–1985) <http://www.oas.org/dil/1984_Cartagena_Declaration_on_Refugees.pdf> (dostęp: 5.10.2013).

przejęcie pojęcia uchodźcy z Konwencji genewskiej, a ponadto w postanawia, iż za uchodźców uważa się osoby, „które opuściły swój kraj, ponieważ ich życie, bezpieczeństwo lub wolność zostały zagrożone przez powszechną przemoc, zewnętrzną agresję, konflikt wewnętrzny, masowe naruszenia praw człowieka lub inne okoliczności poważnie zakłócające porządek publiczny”.

7.6.3. Definicja uchodźcy

Definiując pojęcie uchodźcy, należy zwrócić uwagę na następujące elementy składowe:

- przebywanie poza krajem pochodzenia,
- uzasadnioną obawę przed prześladowaniem (w oparciu o następujące podstawy):
 - rasa,
 - religia,
 - narodowość,
 - przekonania polityczne,
 - przynależność do określonej grupy społecznej.

Analizując definicję uchodźcy, odwołam się do przykładu hipotetycznej osoby, która w 2003 roku przybywa do Polski z Czeczenii i występuje o nadanie statusu uchodźcy.

Uzasadniona obawa

**Obawa
obiektywna**

Termin ten obejmuje elementy obiektywne i subiektywne, a przy określeniu, czy uzasadniona obawa zachodzi, należy zbadać oba. Jeżeli chodzi o przesłankę obiektywną, na którą przemożny wpływ ma sytuacja w miejscu pochodzenia aplikanta, należy ją analizować w oparciu o dostępne materiały i raporty oraz wyjaśnienia osoby starającej się o status uchodźcy⁵³⁵. Katastrofalna sytuacja humanitarna w Czeczenii była w tym okresie powszechnie znana oraz szczegółowo opisana przez szereg organizacji. Jako przykład dokumentu potwierdzającego sytuację w Czeczenii można podać raport Amnesty International z 2003 roku, który potwierdza działania takie, jak „pozasądowe egzekucje, „zniknięcia”, tortury, których częścią są gwałty. Zachowania te wypełniają przesłanki zbrodni wojennych. Nadto mają miejsce inne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego takie, jak: arbitralne zatrzy-

⁵³⁵ Podręcznik, *Zasady i tryb ustalania statusu uchodźcy zgodnie z Konwencją dotyczącą statusu uchodźcy z 1951 r. oraz Protokołem dodatkowym do niej z 1967 r.*, Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców, <<http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3d58e13b4.pdf>> (dostęp: 5.10.2013).

mania, złe traktowanie rabowanie i niszczenie mienia”⁵³⁶. Ten opis sytuacji znalazł potwierdzenie w dokumentach polskich organów państwowych.

Następnie aplikant musi wykazać, iż jego obawa ma charakter subiektywny. W toku postępowania o nadanie statusu uchodźcy organy państwowe przeprowadzają wywiad z daną osobą. Osoba aplikująca w toku wywiadu może przedstawić swoją historię. Pozwala to stwierdzić, czy dana osoba żywi uzasadnioną obawę również w kontekście subiektywnym/indywidualnym. Aplikant, osoba X, jest matką pięciorga dzieci. Męża zabiły siły rosyjskie. Syn był wielokrotnie zatrzymywany. Aplikantka obawiała się również, że jej czternastoletnia córka zostanie zgwałcona. W tamtym okresie gwałty na ludności cywilnej nie należały do rzadkości⁵³⁷.

Obawa
subiektywna

Przed prześladowaniem

Nie ma jednolitej definicji prześladowania, jednakże od czasu sformułowania treści art. 1 A. Konwencji genewskiej w 1951 roku doktryna, a przede wszystkim orzecznictwo sądów międzynarodowych określiły wyraźnie znaczenie tego pojęcia. Definicja zawarta w Statucie Rzymskim ustanawiającym Międzynarodowy Trybunał Karny w art. 7⁵³⁸ pokrywa się zasadniczo z definicją przedstawioną w orzeczeniu Kupreskic i inni, gdzie Międzynarodowy Trybunał ds. Jugosławii stwierdził, że prześladowanie to „masowe zaprzeczenie w sposób dyskryminacyjny podstawowych praw leżących u podstaw międzynarodowego prawa pisanego lub zwyczajowego”⁵³⁹. Uzupełnieniem definicji prześladowania był wyrok Najwyższego Sądu Administracyjnego z dnia 29 stycznia 1999 roku, sygn. akt V SA 1499/SA, stwierdzający że „elementami konstytuującymi prześladowanie jest oprócz poważności zagrożenia prześladowaniem stan bierności władz państwowych”.

⁵³⁶ Federacja Rosyjska Amnesty International z roku 2003, raport pobrany ze strony <<http://web.amnesty.org/report2003/rus-summary-eng>> (dostęp: 5.10.2013).

⁵³⁷ AI INDEX: EUR 46/004/2002 21 Styczeń 2002 RUSSIAN FEDERATION Failure to protect or punish: human rights violations and impunity in Chechnya, Memorandum by Amnesty International to the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on the conflict in Chechnya. <<http://www.amnesty.org/ar/library/asset/EUR46/004/2002/ar/cfd2efbe-d89f-11dd-ad8c-f3d4445c118e/eur460042002en.pdf>> (dostęp: 5.10.2013).

⁵³⁸ Art. 7.1. (h) prześladowanie jakiegokolwiek możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, płci w rozumieniu ustępu 3 lub z innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem, do którego odnosi się niniejszy ustęp lub z jakąkolwiek zbrodnią objętą jurysdykcją Trybunału; art. 7.2 (g) prześladowanie oznacza celowe i dotkliwe, sprzeczne z prawem międzynarodowym, pozbawianie podstawowych praw jakiegokolwiek grupy lub wspólnoty z powodu jej tożsamości.

⁵³⁹ Prokurator v. Z. Kupreskic i inni, Sprawa Nr. IT-95-16-T, ICTY T.Ch.II z 14 stycznia 2000 roku.

Rasa

Rasa jako przesłanka prześladowania winna być rozumiana w jak najszerszym znaczeniu. Oznacza to, że ma być rozumiana jako obejmująca wszystkie rodzaje grup etnicznych⁵⁴⁰. Przykładem takiego prześladowania może być wyniszczanie grupy etnicznej Tutsi przez grupę etniczną Hutu w Ruandzie w 1994 roku⁵⁴¹.

Takie prześladowanie w stosunku do aplikantki nie miało miejsce w Czeczeni.

Narodowość

Uzasadniona obawa przed prześladowaniem musi być powiązana z jedną z podstaw przewidzianych w Konwencji. Pierwszą z nich jest narodowość. Zgodnie z pkt. 74 podręcznika UNHCR „terminu narodowość nie należy rozumieć jedynie jako obywatelstwa, pojęcie to odnosi się również do przynależności do grupy językowej (...) Prześladowania z powodu narodowości mogą polegać na podejmowaniu wrogich kroków skierowanych przeciwko mniejszościom narodowym”⁵⁴².

Osoba aplikantki i jej rodzina były narażone na prześladowania ze strony wojsk Federacji Rosyjskiej ze względu na swoją narodowość.

Przynależność do określonej grupy społecznej

Kwestia przynależności do danej grupy społecznej opiera się jedynie na pewnych podobieństwach członków grupy. Jednym z orzeczeń definiujących określenie „określona grupa społeczna” jest orzeczenie w sprawie Acosta⁵⁴³. W orzeczeniu tym „prześladowanie z powodu przynależności do określonej grupy społecznej oznacza prześladowanie skierowane przeciwko jednostce, będącej członkiem grupy osób, z których wszystkie dzielą wspólną, niezmienną charakterystykę. Ta charakterystyka może być wrodzona, jak na przykład płeć, kolor czy więzy rodzinne lub w pewnych warunkach może to być także wspólne, przeszłe doświadczenie, jak na przykład wcześniejsze przywództwo wojskowe lub posiadanie ziemi”.

Patrząc na przypadek aplikantki, należy stwierdzić, iż przynależy ona do określonej grupy społecznej, tj. kobiet czeczeńskich, która może być poddana prześladowaniu w formie gwałtu; ta sama kwalifikacja dotyczy najstarszej córki pani X⁵⁴⁴.

⁵⁴⁰ Podręcznik, *Zasady...*, *op. cit.*, s. 16, pkt. 68.

⁵⁴¹ <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/africa/1288230.stm>> (dostęp: 5.10.2013).

⁵⁴² Podręcznik, *Zasady...*, *op. cit.*, s. 17, pkt 74.

⁵⁴³ Matter of Acosta, A-24159781, United States Board of Immigration Appeals, 1 Marca 1985, <<http://www.justice.gov/eoir/vll/intdec/vol19/2986.pdf>> (dostęp: 5.10.2013).

⁵⁴⁴ K. K. Redlich, *Torture and rape stalk the streets of Chechnya*, “The Guardian”, <<http://www.theguardian.com/world/2002/oct/27/chechnya.russia2>> (dostęp: 5.10.2013).

Religia

Bardzo często podstawą ucieczki przed prześladowaniem są przekonania religijne aplikanta. Prześladowanie z powodu wyznawanej wiary może przybierać formę zakazu udziału w obrzędach publicznych, zakazu nauczania religii czy też innej poważnej formy dyskryminacji określonej grupy religijnej⁵⁴⁵.

W sprawie hipotetycznego aplikanta z Czeczenii nie każda podstawa prześladowania jest zasadna. W konflikcie rosyjsko-czeczeńskim prześladowanie religijne nie miało miejsca na tyle, by uzasadnić starania o status uchodźcy osoby aplikującej.

Poglądy polityczne

Generalnie poglądy polityczne mogą stanowić przesłankę nadania statusu uchodźcy, jeżeli ich wyznawanie powoduje zaistnienie pozostałych konstytucyjnych przesłanek⁵⁴⁶.

Uchodźcy a migranci

Częstym problem jest rozróżnienie pomiędzy uchodźcą a migrantem. Samo pojęcie migrant oznacza w świetle definicji Rady Europy osobę „która tymczasowo lub stale przebywa w kraju, niebędącym krajem jej urodzenia i nawiązała znaczące więzi społeczne z tym krajem”. W odróżnieniu od definicji uchodźcy na pierwszy plan wysuwa się kwestia przebywania w innym kraju, niż ten z którego dana osoba pochodzi. Nie ma zaś, jak w definicji uchodźcy, aspektu ucieczki przed prześladowaniem. Również definicja migranta zaproponowana przez Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców odwołuje do definicji uchodźcy, stanowiąc że „migrantem jest osoba, która z przyczyn innych niż zawarte w definicji dobrowolnie opuszcza swój kraj w celu osiedlenia się w innym miejscu. Może to wynikać z chęci zmiany lub przeżycia przygody, względów rodzinnych lub innych o charakterze osobistym. Jeśli powodem są wyłącznie przyczyny ekonomiczne, to osoba taka jest migrantem ekonomicznym, a nie uchodźcą⁵⁴⁷”.

W kontekście migrantów pojawia się również kwestia migrantów ekonomicznych. Taka kategoria osób nie podlega ochronie analogicznej do uchodźców, czy też osób uciekających przed konfliktem zbrojnym. Podręcznik UNHCR, który jest punktem wyjścia interpretacji Konwencji genewskiej z 1951 roku, określa w kontekście migrantów ekonomicznych, że wyjazd z kraju pochodzenia z powodu trudnej sytuacji ekonomicznej nie stanowi sam w sobie podstawy do uznania Wnioskującej za uchodźcę, a osoba która

⁵⁴⁵ Podręcznik *Zasady...*, *op cit.*, s. 17 pkt. 72.

⁵⁴⁶ *Ibidem*, s. 18, pkt 80.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, pkt 62.

dobrowolnie opuszcza swój kraj i jest powodowana wyłącznie względami ekonomicznymi, jest migrantem ekonomicznym a nie uchodźcą⁵⁴⁸.

Uchodźcy a osoby przesiedlone wewnętrznie

Bardzo ważną kategorią osób, które pojawiają się w toku współczesnych konfliktów zbrojnych, są tzw. „osoby przesiedlone wewnętrznie” (*internally displaced persons* – IDP’s). Spośród wielu definicji jedną z pełniejszych jest zaprezentowana w wytycznych ONZ w zakresie traktowanie IDP. Zgodnie z zaproponowaną definicją „osoba lub grupa osób, które zostały zmuszone do ucieczki lub opuszczenia swoich domów lub miejsc stałego zamieszkania, w szczególności wskutek albo w celu uniknięcia konsekwencji konfliktu zbrojnego, sytuacji ogólnej przemocy, naruszeń praw człowieka lub naturalnych, lub spowodowanych przez ludzi katastrof i które nie przekroczyły uznanej przez społeczność międzynarodową granicy państwa”⁵⁴⁹.

Podstawowa różnica pomiędzy uchodźcą i migrantem a osobą przesiedloną wewnętrznie jest kwestia przekroczenia granicy. Takie osoby nie mogą otrzymać pomocy opartej na Konwencji genewskiej z 1951 roku. W związku z tym, że osoby często znajdują się w tragicznej sytuacji, pomoc niesie im nie tylko UNHCR, ale również inne organizacje w tym Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża.

Często kwalifikację, czy dana osoba jest uchodźcą, czy też nie, komplikuje charakter konfliktu zbrojnego. Przykładem może być wojna na terenie byłej Jugosławii. Część osób uciekała z terenów, np. Bośni i Hercegowiny na teren Chorwacji. Dla mieszkańców BiH i Chorwacji przekraczali oni granicę. Strona serbska mogła twierdzić odwrotnie, tzn., że dane osoby poruszają się w granicach jednego państwa i nie mogą być uchodźcami.

Podsumowanie

Prezentowane kategorie zasługują na szczególną ochronę. Prawo humanitarne i prawo uchodźcze wzajemnie się przeplatają i uzupełniają. Zwłaszcza w kontekście konfliktów międzynarodowych, gdzie czystki etniczne czy wyniszczanie poszczególnych grup społecznych może zostać zakwalifikowane również jako prześladowanie w świetle Konwencji genewskiej z 1951 roku. Ważne jest, by przy planowaniu następnych misji wojskowych uwzględnić również kwestię osób przesiedlonych wewnętrznie. Zwłaszcza, że polskie siły zbrojne mają dobre doświadczenia w tym zakresie, ponieważ

⁵⁴⁸ Podręcznik *Zasady...*, *op. cit.*, pkt. 63.

⁵⁴⁹ Guiding Principles on Internal Displacement, UN Doc E/CN.4/1998/53/Add.2.

w ramach zespołu odbudowy prowincji (Provincial Reconstruction Team – PRT) wspierały funkcjonujący w mieście Ghazni obóz. Jako ciekawostkę można podać, że zarówno MON⁵⁵⁰, jak i MSZ⁵⁵¹ posługują się pojęciem uchodźcy. W rzeczywistości są to Afgańczycy, którzy przebywali za granicą, by wrócić do kraju po okresie władania Afganistanem⁵⁵² przez Talibów⁵⁵³.

⁵⁵⁰ <<http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/117.html>> (dostęp: 5.10.2013).

⁵⁵¹ <<http://www.polskapomoc.gov.pl/Pomoc,dla,uchodzcow,7.html>>(dostęp: 5.10.2013).

⁵⁵² <<http://www.nato.int/ISAF/media/photo/2009/phw/>> (dostęp: 5.10.2013).

⁵⁵³ Rozdział stanowi kontynuację opracowania zawartego w: *Wybrane zagadnienia z zakresu Międzynarodowego Prawa Humanitarnego* (współautor), wyd. Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej, Kraków, 2009 r., ISBN 83-89877-29-5.